

Відгук
офіційного опонента, доктора історичних наук, професора
Пивоварова Сергія Володимировича на дисертацію
Петрик Наталі Романівни «Формування колекцій пам'яток
воєнної історії у музеях Львова (XIX – XX ст.)», подану на здобуття
наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю
26.00.05 – музеєзнавство. Пам'яткознавство

Важливою прикметою сьогодення є входження України до європейського культурного простору, що сприяє становленню національної свідомості та відродженню пам'яті народу. В основі цього процесу лежить відновлення традицій і духовних цінностей нації, звернення до історичного минулого. Значна роль і чимало можливостей у цьому процесі належить музейним установам як соціокультурним інститутам, що забезпечують переосмислення старих і освоєння нових ціннісних установок, сприяють гуманізації суспільства, формують його культурне і освітнє середовище. В сучасних умовах коли відбувається удосконалення концептуальних засад національних музейних установ й розширюється їх міжнародна співпраця важливо простежити витоки їх діяльності, згадати про етапи пройденого шляху, взяти із минулого вже призабуті передові методи музейної роботи й поєднати їх із сьогоденними інноваціями. Перспективними в цьому плані є музеї, які зберігають, досліджують і експонують предмети воєнної історії. Останні є важливим джерелом для реконструкції військово-політичних, торгово-економічних й культурних подій минулого й містять цінні свідчення про національний та національно-визвольний рух українського народу. В зв'язку із цим поява кожного нового дослідження з даної проблематики є актуальною й заслуговує на всебічну підтримку.

Саме до числа таких досліджень належить дисертаційне дослідження Н.Р. Петрик, присвячене вивченню формування колекцій пам'яток воєнної історії у музеях Львова у XIX – XX ст. Робота дисертантки за постановкою наукової проблеми, її новизною, теоретичним і практичним значенням, безумовно, є актуальною. Вона входить до числа небагатьох сучасних

наукових праць із музеєзнавства, де йдеться про практичний досвід роботи ряду Львівських музейних установ у різні історичні періоди.

Звернення Н.Р. Петрик до вивчення передумов виникнення, формування та діяльності львівських музеїв, які займались накопиченням, консервацією, дослідженням та експонуванням предметів воєнно-історичних пам'яток видається цілком логічним і з наукової точки зору. Адже на сьогодні відсутнє спеціальне дослідження, де б комплексно висвітлювалися ці питання. У цьому контексті обрана дисертанткою проблема узгоджується з науковою тематикою проблем музеєзнавства та програмами розвитку культури, мистецтва і туризму в Україні. Більше того досвід формування музейних колекцій із предметами зброї та озброєння, військовим спорядженням й символікою тощо, стане в нагоді тим установам, в експозиціях яких висвітлюється боротьба України за свою незалежність в наші дні.

Дисертаційне дослідження Н.Р. Петрик побудоване за традиційною системою й складається зі вступу, трьох розділів, поділених на 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (485 позицій), 16 додатків у вигляді таблиць, ілюстрацій та фото. Загальний обсяг дисертації 400 сторінок (180 сторінок основного тексту).

У вступі роботи належним чином обґрунтовано вибір теми дисертації та її актуальність, сформульовану мету й основні завдання, визначено об'єкт та предмет дослідження, його хронологічні рамки, подано відомості про апробацію роботи, окреслено новизну, теоретичну та практичну цінність дисертації.

Перший розділ роботи присвячений аналізу історіографії, джерельної бази та характеристиці методологічних основ дослідження. В ньому досить детально висвітлено стан наукової розробки теми, основні типи джерел, розглянуто методологічні основи дослідження, а також подано науковий доробок вітчизняних та зарубіжних дослідників із даної проблематики. У дисертаційному дослідженні авторка детально розглянула українську та польську історіографію проблеми, виділивши чотири основні етапи.

Особливу увагу вона зосередила на аналізі перших фахових праць з музейної справи дослідників І. Шараневича, Б. Барвінського, І. Свенціцького та польського науковця К. Бадецького. Не обійшла вона увагою й праці сучасних українських науковців, підкресливши, що після проголошення незалежності України кардинально змінився підхід до дослідження колекцій львівських музеїв. Серед праць багатьох дослідників, найбільш вагомими, на її думку, є роботи А. Крутоус, В. Бойка, Л. Коваль, Б. Мельника, Л. Бреннер, А. Прокіпа, П. Сапоцького та ін.

В цьому ж розділі здобувачка детально проаналізував низку джерельних матеріалів, залучивши до них фонди Центрального державного історичного архіву у м. Львові, архіву Львівського історичного музею, Наукового архіву Інституту народознавства НАН України і багатьох інших. Серед джерел фігурують, і це досить важливо, документи первинної реєстрації та наукової інвентаризації перших музейних установ міста (картотека музейних предметів Історичного музею міста Львова, картковий каталог музейних предметів Ставропігійського інституту, картотека приватної збірки В. Лозинського, інвентарна книга музею «Народного Дому» тощо). Наприкінці розділу Н. Р. Петрик розкрила основні загальнонаукові та спеціальні методи, які застосувала під час дослідження та охарактеризувала широкий категоріально-понятійний апарат музеєзнавства та музейної справи, що був використаний у роботі. Позитивно, що авторка для кращого розуміння тексту роботи запропонувала авторську класифікацію пам'яток воєнної історії.

У другому розділі роботи висвітлено особливості формування військово-історичних пам'яток у збірках перших музеїв Львова. В ньому дисертантка розкрила основні етапи становлення приватного колекціонування й музейної діяльності міста. Особливий акцент вона зробила на аналізі колекцій зброї князів Любомирських та В. Лозинського, які відзначалися видовим різноманіттям та багатством. Повний перелік предметів із цих колекцій, що є важливим, авторка наводить у додатках в кінці роботи.

На сторінках цього ж розділу Н.Р. Петрик розглядає питання про виникнення перших збірок воєнних пам'яток у музейних закладах громадських та науково-освітніх товариств Львова, зокрема, Ставропігійського інституту, «Народного Дому» та Наукового Товариства імені Т.Г. Шевченка. Останньому вона приділяє найбільше увага, відзначаючи, що накопичення предметів воєнного значення у стінах цього музею було викликане необхідністю збереження й популяризації пам'яток визвольних змагань українського народу 1917–1921 рр. Окремо зупиняється дисертантка на створенні муніципальних музеїв (Історичного музею м. Львова, Національного музею ім. короля Яна III та музею однієї картини «Рацлавицька панорама»). Вона зазначає, що ці установи постали завдяки плідній діяльності польської громади міста. У них існували спеціальні відділи, де зберігались цінні колекції озброєння, а також були тематичні відділи, що займались висвітленням окремих воєнно-історичних проблем. Важливо, що в цьому ж розділі, співшукачка аналізує монументальне баталістичне полотно «Рацлавицька панорама» й описує його як музей однієї картини воєнно-історичного спрямування.

Третій розділ дисертації стосується питань особливостей формування колекцій воєнної історії Львова у радянський період. Авторка вірно відзначила, що центром зосередження націоналізованих збірок зброї та озброєння в реорганізованих музеях став Львівський державний історичний музей, в рамках якого розпочав функціонування спеціальний відділ зброї «Музей Арсенал». Дисертанткою охарактеризовано збірки деяких фондів музею, найбільш важливе значення серед яких для тематики дослідження відіграла фондова група «Зброя». У цьому ж розділі Н. Р. Петрик розкрила проблему зародження спеціалізованих музеїв воєнно-історичного профілю радянського типу, прикладом чого став Музей історії військ Прикарпатського військового округу. Дисертанткою охарактеризовано фонди цього музею, очевидно, вперше в сучасній українській історіографії.

Висновки в роботі виважені й достатньо аргументовані. Вони загалом відповідають тим завданням, які поставив автор. Так, зокрема, у роботі наведено цілком обґрунтоване теоретичне узагальнення і вирішення наукової проблеми, щодо формування колекції пам'яток воєнної історії у музеях Львова у (XIX-XX ст.).

Особливо цінними з точки зору музеєзнавчого дослідження, є додатки поміщені в дисертації, які містять важливу історико-атрибуційну інформацію про склад та особливості колекцій військово-історичних пам'яток, які свого часу перебували у фондах музеїв Львова досліджуваного періоду.

В цілому, дисертаційна робота Н.Р.Петрик – це самостійне, оригінальне, комплексне дослідження, науково обґрунтовані результати якого в сукупності вирішують конкретні завдання.

Зміст, характер та форма викладу матеріалу засвідчують достатню професійну підготовку авторки, її здатність аналізувати історичні факти, використовувати сучасні наукові методи для розв'язання поставлених завдань. Основні наукові положення й висновки роботи сформульовані фахово зі знанням проблеми й, всебічно обґрунтовані, їх достовірність й новизна не викликають сумнівів.

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження, вважаємо за необхідне висловити побажання та зробити окремі зауваження до рукопису роботи:

- так, на с. 17 вимагає уточнення фраза: *«Після завершення Першої світової війни місто (Львів – П.С.) повністю перейшло під польський вплив»* - можливо, було захоплене Польщею ?;

- з тексту роботи не зрозуміло, якою типологією і класифікацією давньої зброї та обладунків послуговується дисертантка. В списку літератури відсутні праці П. фон Вінклера, В.Бехайма, О.В.Кірнічнікова, Д.В.Тоїчкіна і др. зброєзнавців. В зв'язку із цим назви і типи озброєння, про які йдеться в дисертації, в багатьох випадках вимагають кореляцій й пояснень. Наприклад, на с.40, до *кидальної зброї* віднесені **лук і арбалет**, проте їх переважно

відносять до *метальної зброї*; на с.46 – *гудзики* віднесені до воєнної символіки, а слід до спорядження (амуніції); на с. 57 з'являється новий вид зброї «*січна зброя*»;

- не зовсім вірним є твердження на с.46, що «*У всіх народів у всі історичні епохи зброя займала почесне місце, як у мирний час, так і упродовж війни та збройних конфліктів*». Адже власне зброя, як спеціалізований засіб знищення людини людиною під час воєн і збройних конфліктів, з'явився лише в енеоліті (4-3 тис. до н.е.). До цього часу була лише мисливська зброя, яка могла використовуватися у військових сутичках;

- вимагає роз'яснення (с. 59-60) опис «*польського латника*» з крилами, не зрозуміло про кого йде мова, про піхотинців чи крилатих гусарів;

- в деяких місцях роботи наведені матеріали, які не мають відношення до теми дослідження. Наприклад, на с.62 поданий розлогий опис музею Дідушицьких, де зовсім не йдеться про предмети озброєння; на с.97 наведена розповідь про О Чоловського, яка не стосується теми дослідження; на с.101-102 – опис «*Чорної кам'яниці*» також є недоречним;

- в багатьох місцях роботи зустрічається спеціальна термінологія стосовно предметів озброєння, яка вимагає пояснень, на зразок, *мітральєза* (с.82) - мова йде про картечницю та заряди до неї; *ручна граната «кукурудза»* - універсальна ручна граната Австро-Угорщини «*Zeitzunderhandgranate*» періоду Першої світової війни; *гарматні кулі* – правильно ядра; *Георгіївська шашка зразка 1913 р.* (с.137) – очевидно, йде мова про нагородну зброю кавалеру ордена св.Георгія; *короткі шаблі вакадзасі, катана* (с. 139), насправді це мечі, а не шаблі; в тексті йдеться про *шаблі козацькі 1930, 1935, 1945 рр.* (с.154), а яких вони «*козаків*» і чи були вони взагалі в той час не вказано;

- при описі консерваційних заходів, щодо збірки зброї, вживається поняття «*наоливлення залізних предметів*», але не пояснюється, що це означає;

- слід пояснити, яке відношення до польських воєнних відзнак мають «...3 кільця» на с.104; не аргументовано дані про «польські бойові мечі XVII-XVIII ст.», адже у вказаний період мечі, як озброєння вже вийшли із ужитку;

- очевидно, більш виваженого відношення вимагає ставлення авторки до «Панорами Рацлавицької битви», яка на її думку «...назавжди залишиться у народній пам'яті» (с.116). Постає питання якого народу? Й як ставилася до неї українська інтелігенція? Не забуваємо, що в кінці XVIII ст. симпатії українського селянства були на стороні православних християн, а не католиків;

- не зрозуміло про який одяг йдеться при описі Т.Костюшка в битві при Рацлівцях (с. 119), де сказано, що він був у «селянській шинелі»?;

- при окремих описах зброї подаються невірні назви технічних операцій при виготовленні. Наприклад, про шаблю «Зульфакара» (с.139) сказано, що «Для виготовлення цього зразка зброї були використана техніка куття, тушування, травлення». Проте технічні операції з виготовлення зброї мають свою спеціальну термінологію, яка на жаль не використана;

- не можна погодитися з авторкою (с. 156), що кавалерійські тачанки з'явилися в царській Росії. Кулеметна тачанка це винахід армії Нестора Махна, який в 1919 р. на ресорний візок німецьких колоністів поставив станковий кулемет, що дозволяло розвивати велику швидкість і прицільну стрільбу. Радянська історіографія безпідставно приписувала цей винахід будьонівцям. Проте в Червоній армії вони з'явилися лише в 1921 р.

- окремо варто звернути увагу авторки на використання термінів, які вимагають пояснень, бодай в дужках та чисельних полонізмів. Наприклад: *клевсидра* (с.37), *кустош* (с.56 та інші), *гельма* (с.58), *магнетерія* (с.63), *канонік* (с.66), *крісові гільзи* (с.82), *депозит* (с.83), *габльота* (с.91), *броня* (с.96), *ринграф* (с.96), *гміна* (с.102, 108 і др.) та багатьох інших;

- є в роботі орфографічні та стилістичні помилки, хибу друку, інколи зустрічаються повтори, наприклад, на с.40 і с.137 тощо.

Проте наведені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації. Н.Р.Петрик представила до захисту оригінальне наукове дослідження, яке побудоване на достовірному фактичному матеріалі і виконане на належному науковому та методологічному рівні. Автореферат дисертації достовірно розкриває основні положення дослідження.

Вважаємо, що дисертаційна робота Наталі Романівни Петрик «Формування колекцій пам'яток воєнної історії у музеях Львова (XIX – XX ст.)» відповідає вимогам, передбаченим пунктом 11 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою №567 Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. зі змінами, затвердженими постановами Кабінету міністрів України №656 від 19 серпня 2015 р. та №1159 від 30 грудня 2015 р., а її автор заслуговує присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 26.00.05 – музеєзнавство. Пам'яткознавство.

Заступник з наукової роботи
Генерального директора Національного
Києво-Печерського історико-культурного заповідника,
д.і.н., професор

м. Київ, вул. Лаврська, 9
e—mail: pyvovarov.sergiy@gmail.com

С.В. Пивоваров

Підпис С.В.Пивоварова
засвідчую:

Начальник відділу кадрів
Національного Києво-Печерського
історико-культурного заповідника

І.М. Городкова